

Una nova onada d'independències?

Michael Keating

El retorn de les nacions

La fi de la nació ha estat molt sovint pronosticada pels historiadors i els sociòlegs, però la història d'Europa dels dos últims segles ha demostrat reiteradament que estaven equivocats. A principis del segle XXI, sembla que els moviments nacionalistes, tant a la zona occidental del continent com a l'oriental, tenen tanta força com sempre, ja que qüestionen la divisió actual dels estats i les fronteres. Tot i que va haver-hi un moment en què semblava que la globalització i la integració europea podien accelerar el final dels nacionalismes i les demandes de secessió, en algun sentit han servit justament per al contrari. Els estats antics s'han debilitat i han perdut la primacia ideològica i mística, i ara han de treballar per demostrar la seva legitimitat. Els moviments nacionalistes minoritaris s'han desfet en molts casos de la imatge d'exclusivitat ètnica i s'han reestructurat com a identitats cíviques, basant les seves reivindicacions exactament en les mateixes premisses morals que els estats mateixos. Tant la integració europea com la comunitat de defensa atlàntica han privat els estats d'algunes de les seves funcions i han abaixat el llindar de la independència. Si no es necessita la moneda pròpia o la política de defensa, o assegurar les fronteres pròpies, llavors la independència esdevé una proposta molt més senzilla.

A l'Europa de l'est, les seqüeles continuades fruit de la desintegració imperial, començant pels antics imperis que van caure el 1918 i con-

tinuant amb l'ensorrament de la Unió Soviètica, han deixat un llegat d'inestabilitat. El model d'estat-nació ha funcionat amb moltes imperfeccions en aquest espai postimperial, en què és pràcticament impossible dibuixar les demarcacions dels estats i les nacions en els mapes.

El gir de la postsobirania

Va haver-hi un moment de la dècada dels noranta en què va semblar que la integració europea i la transformació dels estats podria oferir mitjans nous per adreçar les qüestions relatives a la nacionalitat tot trencant completament amb el model d'estat-nació i establint un ordre plurinacional. Europa erosionava el principi de sobirania o almenys feia palès que aquest es podia compartir en més d'una jerarquia governamental. Els estats s'alliberaven de les competències, cap a Europa en un sentit ascendent i cap a les seves nacions i regions constituents en un de descendent, amb una reassignació important de les responsabilitats. Per primer cop els drets humans es deslligaven de la ciutadania i eren acollits en les institucions supranacionals. Aquest era clarament el cas dels drets individuals, tot i que hi havia indicis que els drets col·lectius, incloent aquells que estaven per sobre de la cultura i l'autogovern, també es podrien haver garantit en l'àmbit transnacional. Es van redescobrir les tradicions històriques de sobirania dividida i compartida i se'n va accelerar l'aplicació. Aquest fet es reflectia molt més

clarament en nacions petites que històricament havien estat reprimides enmig de veïns poderosos i que, per això, tendien a tractar el principi de la sobirania absoluta amb desconfiança, mentre donaven suport a diverses formes d'ordre polític transnacional. Catalunya i Escòcia en són exemples. Els historiadors ens han recordat que en molts llocs d'Europa l'empenta cap al separatisme no es va produir fins després del 1918, com a últim recurs, en un moment en què els esforços per reformar els imperis multinacionals havien fracassat i alguns d'aquests imperis s'havien ensorrat. És el cas d'Irlanda i els dominis dels Habsburgs.

És per això que a les nacions d'Espanya, al Regne Unit i a Bèlgica hi va haver un canvi pel que fa a allò que s'ha descrit com un sistema de govern *postsobiranista*, en què es poden reconèixer i gestionar nombroses reivindicacions de sobirania. Aquesta mentalitat ha estat fonamental per al nacionalisme català des del punt de vista històric, mentre que el nacionalisme basc moderat, que s'allunya cada cop més del llegat separatista de Sabino Arana, va buscar en els drets històrics un punt de referèn-

ELS MOVIMENTS NACIONALISTES MINORITARIS S'HAN DESFET EN MOLTS CASOS DE LA IMATGE D'EXCLUSIVITAT ÈTNICA I S'HAN RE-ESTRUCTURAT COM A IDENTITATS CÍVIQUES, BASANT LES SEVES REIVINDICACIONS EXACTAMENT EN LES MATEIXES PREMISSES MORALES QUE ELS ESTATS

cia per a la sobirania compartida. Els nacionalistes i els autogovernants escocesos van trobar alguns punts de coincidència en aquest respecte, mentre que el nacionalisme gal·lès sempre ha ocupat una posició similar. Els nacionalistes irlandesos moderats van veure en Europa una manera d'adaptar tant les tradicions unionistes com les nacionalistes. D'altra banda, Europa va aconseguir neutralitzar de manera efectiva moltes qüestions polèmiques entre les comu-

nitats belgues. Així doncs, va néixer l'esperança que, en el context d'una Europa comuna, les minories nacionals de l'Europa central i de l'Est es preocuparien menys de l'establiment de noves fronteres. Europa fou considerada un actor principal en els Balcans, que se servia de la seva influència moral i del seu poder econòmic per dominar els excessos del nacionalisme ètnic després de les guerres de l'antiga Iugoslàvia.

Els límits d'Europa

A pesar d'això, en els últims anys, els límits d'aquesta estratègia d'europèitziació i d'aquest discurs de postsobirania s'han fet més clars. La paralització del projecte d'integració europea ha provocat un retorn cap a una perspectiva més intergovernamental. L'Europa del somni de les regions pràcticament es va esfumar davant de la resistència de l'estat i la insistència de moltes regions (especialment dintre del Comitè de les Regions) que tots els governs subestats haurien de tenir el mateix estatus, independentment de la seva història, cultura, institucions i aspiracions. Per tant, la teoria postsobiranista, malgrat que era atractiva des del punt de vista intel·lectual, mai no va trobar una expressió institucional concreta. Als Balcans i més enllà (per exemple, al Caucas) Europa no ha aconseguit resoldre els conflictes de nacionalitat, però se n'ha sortit millor pel que fa a l'Europa central i la regió bàltica.

Al mateix temps, els nacionalistes veuen estats petits que són admesos en la Unió Europea i que gaudeixen de l'estatus de ple dret, inclosa l'admissió al Consell de ministres, mentre que ells són confinats a l'estatus de regions.

Els estats de l'Europa occidental s'han adaptat més o menys a les seves realitats plurinacionals, però mai prou com per satisfer l'aspiració de les seves nacions constituents. Hi continua havent fortes resistències, arrelades en les institucions, tal com hem vist amb la reacció envers el nou Estatut d'autonomia català. Enfrontats amb el que veuen com a desafiaments tant del

nacionalisme intern com del multiculturalisme, les elits dels estats han adoptat formes noves de nacionalisme d'estat, igual que ha succeït en el projecte de *britishness* de l'últim govern laborista del Regne Unit.

Les dinàmiques institucionals sovint han tingut un efecte centrífug, atès que els governs delegats fan pressió per obtenir més poder, mentre que els responsables d'elaborar la constitució han lluitat amb fórmules asimètriques per tal d'adaptar la diversitat de demandes que sorgeix. La distribució territorial dels impostos i les despeses ha esdevingut una qüestió primordial en molts països europeus, entre els quals Espanya, el Regne Unit i Bèlgica, i cap estat no ha aconseguit trobar una fórmula que satisfaci tothom (tot i que Suïssa ha estat el país que ho ha fet millor). Les regions pobres es queixen d'abandonament, mentre que les riques són

LA PARALITZACIÓ DEL PROJECTE D'INTEGRACIÓ EUROPEA HA COMPORTAT QUE LA TEORIA POSTSOBIRANISTA, MALGRAT QUE ERA ATRACTIVA DES DEL PUNT DE VISTA INTEL·LECTUAL, MAI NO TROBÉS UNA EXPRESSIÓ INSTITUCIONAL CONCRETA

més reticents a subvencionar els seus compatriotes més pobres i així les solidaritats d'antuvi es debiliten. La lògica econòmica per a la redistribució territorial –que les regions riques necessiten mercats d'àmbit estatal i que recuperarien els diners en forma de comandes dels seus productes– ja no se sosté en un mercat europeu i internacional de més abast.

La desetnització de les demandes nacionalistes que es produeix en alguns països de l'Europa occidental no ha reduït necessàriament la demanda de més autogovern. Al contrari, atès que tant els nacionalistes estatals com els subestatals reivindiquen amb força les fronteres de la comunitat civil corresponent, les seves aspiracions continuen xocant i són més difícils de resoldre quan apel·len exactament als mateixos

principis normatius. Per tant, l'existència d'una comunitat escocesa imaginada que estigui basada en els principis de la democràcia, la llibertat i la solidaritat social contradiu la idea que només amb una comunitat britànica imaginada es poden garantir la democràcia, la llibertat i la solidaritat social.

Retorn a la independència?

En conseqüència, hem assistit a una revifada de les reivindicacions independentistes en el sentit més tradicional. El Partit Nacional Escocès, que dirigeix un govern en minoria a Edimburg, proposa un referèndum sobre la independència, si aconsegueix que el Parlament aprovi la legislació necessària per fer-ho. El Plaid Cymru (Partit Gal·lès) s'ha compromès per primera vegada amb la independència. Una sèrie de municipis catalans han convocat referèndums sobre la independència i podria ser que l'estructura de partits es reordenés al voltant d'aquesta qüestió. A Flandes es parla seriosament d'independència, ja que cada cop sorgeixen més partits nacionalistes i la resta de partits adopten una retòrica més nacionalista. Kosovo s'ha escindit, encara que no ha estat reconeguda per tota la comunitat internacional, com ho han fet Abkhàzia i Ossètia del Sud, tot i que el reconeixement en aquest cas ha estat encara menor. Els polítics de la República Sèrbia amenaçaven amb convocar un referèndum per lliurar-se de les restriccions dels acords de Dayton. La solució compartida als problemes de Xipre encara es fa esperar, malgrat (o potser fins i tot a causa de) l'entrada de la part grega a la Unió Europea.

Vol dir això que anem cap a una sèrie de secessions a les dues bandes d'Europa? Em mantinc escèptic sobre això. Tot i que la perspectiva de la independència s'ha convertit en una opció realista i en alguns casos rep un suport important, de cap manera és l'opció majoritària (com ho era en el cas de Kosovo). La majoria de ciutadans no fan una distinció molt marcada entre

independència i més autonomia, i veuen ambdues opcions més aviat com un espectre. Així que mentre ells volen més control pel que fa a les finances, el desenvolupament econòmic i el benestar, no hi ha exigències de pes pel que fa a una política exterior i una defensa independents. Pressionats perquè revelin els detalls de les seves polítiques sobre la independència, els partits nacionalistes cauen de seguida en el que podria acostar-se a les antigues versions debilitades.

Tots ells prediquen la independència juntament amb l'admissió com a membres de la Unió Europea. A pesar que els partits nacionalistes radicals sovint són euroescèptics, fins i tot ells accepten la necessitat d'un mercat únic o fan una crida a una futura Europa dels Pobles. Això els converteix en nacionalistes d'una tendència diferent de la dels nacionalistes d'estat, que volen posar fi completament a la integració europea. Els nacionalistes moderats han anat

EN CONSEQÜÈNCIA, HEM ASSISTIT A UNA REVIFADA DE LES REIVINDICACIONS INDEPENDENTISTES EN EL SENTIT MÉS TRADICIONAL

encara més lluny. L'adopció per part del Plaid Cymru d'una plena independència nacional va anar seguida gairebé immediatament per mesures lenitives. Les propostes del Partit Nacional Escocès per a la independència inclouen ara tot un seguit d'institucions comunes britàniques, incloent les agències de regulació i fins i tot les ambaixades comunes, juntament amb la cooperació en l'àmbit de la defensa. Fins i tot van proposar continuar fent servir la lliura esterlina, a l'espera d'una decisió sobre si introduir o no l'euro. El Pla Ibarretxe promogut per l'últim govern basc de signe nacionalista preveia una associació amb Espanya. Tot això recorda la trajectòria del Parti Québécois, el qual, en rebutjar la fórmula de sobirania-associació després del fracàs en el referèndum del 1980, va tornar a la seva essència amb el model de sobirania-partenariat.

Les comunitats internacionals i europees s'oposen a la creació de nous estats. Fins i tot els estats favorables a les secessions ocorregudes als Balcans insisteixen que aquestes secessions no constitueixen un precedent ni a l'Europa occidental ni enlloc. Estats com Espanya encara són més reticents i tenen por que el reconeixement de la secessió en un estat tingui conseqüències immediates en les seves pròpies nacionalitats. Probablement la crisi econòmica no ha contribuït als bons resultats de grans estats com ara Espanya i el Regne Unit, però es dóna el cas que en moments d'incertesa econòmica els votants tenen tendència a aferrar-se a l'estructura existent i els preocupa que la seva nació no pugui trampejar la crisi per si mateixa. Així mateix, hi ha en molts casos el problema pràctic de delimitar les fronteres territorials. Escòcia n'és un exemple directe si més no en terra ferma, però potser també al mar, on es concentren les reserves de petroli. Catalunya també n'és un exemple bastant clar, llevat que sorgeixi el concepte dels Països Catalans. El cas del País Basc és molt més complicat, mentre que la qüestió de Brussel·les és un gran obstacle per als plans de dividir Bèlgica. És extremadament difícil establir les fronteres nacionals als Balcans: tot i que la República Sèrbia és gairebé homogènia des del punt de vista ètnic, val a dir que això és el resultat de la neteja ètnica i, per tant, no és una qüestió moralment vinculant. Altres nacions minoritàries estan dividides, de manera que si es volgués resoldre un problema amb la independència, el que aconseguiríem és crear-ne un altre.

Així doncs, i malgrat haver augmentat arreu d'Europa, les pressions per aconseguir la independència no han triomfat. Els votants, quan se'ls pressiona, sí que volen més autogovern, però no necessàriament la independència segons la manera tradicional. En la pràctica sembla que, al capdavall, tornem a les fórmules postsobiranistes.

MICHAEL KEATING és professor de ciència política a la Universitat d'Aberdeen